

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย ประกอบด้วยชุมชนในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยมีผู้คนจากละแวกใกล้เคียงของ 3 จังหวัดดังกล่าวได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ชุมชนส่วนใหญ่มีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่นานหลายชั่วอายุคน และบางชุมชนก็มีผู้คนเพิ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ 55 ปี เช่น บ้านหัวป่าเขียว บ้านโคกเมา เป็นต้น การตั้งบ้านเรือนในแต่ละชุมชนจะเรียงรายไปตามแนวสองข้างทางของถนนที่ตัดผ่าน และตามแนวริมน้ำ โดยอาศัยอยู่เป็นหย่อมๆ ชุมชนยังเคร่งครัดกับขนบธรรมเนียม ประเพณี และปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา ประเพณีที่ชุมชนให้ความสำคัญมากได้แก่ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสารทเดือนสิบ วันซักพระ วันสงกรานต์ เป็นต้น

ชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย ประกอบด้วยอาชีพทำนา 4,771 ครัวเรือน (ร้อยละ 61.1 ของครัวเรือนทั้งหมด) มีพื้นที่ทำนารวมประมาณ 152.11 ตารางกิโลเมตร (95,066 ไร่) อาชีพปลูกและเก็บกระชูด 1,579 ครัวเรือน (ร้อยละ 20.2 ของครัวเรือนทั้งหมด) หรือประชากร 3,689 คน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในอำเภอควนขนุน และอำเภอชะอวด และประปรายในอำเภอระโนด พื้นที่ปลูกกระชูดรวมทั้งสิ้น 12.18 ตารางกิโลเมตร (7,614 ไร่) จำแนกเป็นพื้นที่ปลูกกระชูดในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อยประมาณ 11.51 ตารางกิโลเมตร (7,194 ไร่) และนอกพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อยประมาณ 0.672 ตารางกิโลเมตร (420 ไร่) คิดเป็น 2,894 หลังคาเรือน (ร้อยละ 37 ของครัวเรือนทั้งหมด) หรือประชากร 6,507 คน ประกอบด้วยอาชีพสานกระชูด หมู่บ้านที่ผู้คนทำการสานกระชูดมากได้แก่ บ้านพนางตุง หมู่ที่ 1 บ้านท่าช้าง บ้านไสกลิ่ง บ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 บ้านบน (ออก) หมู่ที่ 4 บ้านบน หมู่ที่ 5 บ้านไสท่อนของอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และที่บ้านควนยาว หมู่ที่ 1 บ้านไทรหัวม้า บ้านควนยาว หมู่ที่ 3 บ้านควนเค็ง บ้านทุ่งไคร บ้านควนราบ บ้านไสขนุน ของอำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนที่อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา หัตถกรรมสานกระชูดมีการทำกันมากที่บ้านช่องลม บ้านขาว

นอกจากนั้นแล้ว 41 คริวเรือน จำนวน 61 คน ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้แก่ การขับเรือนำเที่ยวชมทิวทัศน์ คุนกงในทะเลน้อย ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การขายของที่ระลึก การเปิดร้านอาหารที่บ้านพนางตุง หมู่ที่ 1 บ้านพนางตุง หมู่ที่ 1 และ หมู่ที่ 2 บ้านทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และบ้านล่องลม อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา

ในจำนวนนี้ 394 หลังคาเรือน จาก 17 หมู่บ้าน ยังมีการเผาถ่าน เพื่อใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะที่บ้านควนเลตัง และในจำนวนนี้ 10 คริวเรือน จาก 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านควนราบบ หมู่บ้านไสขนุน และหมู่บ้านควนทะเลโมง ยังมีการเผาถ่านไว้ขาย และทำการประมงเพื่อขาย จำนวน 1,742 คริวเรือน และหมู่บ้านที่ทำการประมงเพื่อขายเกินกว่า 100 คริวเรือน ได้แก่ บ้านพนางตุง หมู่ที่ 1 บ้านทะเลน้อย หมู่ที่ 1 บ้านบน(ออก) หมู่ที่ 4 บ้านบน หมู่ที่ 5 บ้านควนเค็ง และบ้านหัวป่าตก¹

พื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อยในอดีตจัดเป็นแหล่งน้ำจืดที่มีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ความสัมพันธ์ในเชิงนิเวศน์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างพืชพรรณ สัตว์น้ำ สัตว์ป่า ผีเสื้อ นกน้ำ ได้แก่อกุลห่อเลี้ยงผู้คนมาอย่างยาวนาน กล่าวได้ว่าพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อยจึงมีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนทะเลน้อยและประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก ทั้งเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งที่อยู่อาศัย รวมทั้งเป็นแหล่งน้ำสำหรับบริโภค อุปโภค

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพืชน้ำ และเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย พบว่าในฤดูอพยพจะมีนกนับแสนๆ ตัวเข้ามาอาศัย นอกจากนั้นยังมีธรรมชาติที่สวยงาม ซึ่งยังไม่ถูกทำลายมากนัก ดังที่ในปี พ.ศ. 2517 กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินการสำรวจเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า รักษาสภาพธรรมชาติของป่าพรุน้ำจืด และสงวนไว้เป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ จากนั้นจึงได้ประกาศพื้นที่บางส่วนของอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื้อที่ประมาณ 457 ตารางกิโลเมตร (285,625 ไร่) เป็น “เขตห้ามล่าสัตว์ป่า” ตามประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 99 ตอนที่ 167 ลงวันที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2518

¹ สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, 2543

ปัจจุบันความสัมพันธ์เชิงนิเวศน์ทางความหลากหลายทางชีวภาพ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากและขยายเป็นบริเวณกว้าง อันเนื่องมาจากผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ รวมถึงผลจากการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการตามมา **ประการแรก** เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปัญหาการดินเงินของทะเลน้อย คุณภาพน้ำในทะเลน้อยเสื่อมโทรม เป็นต้น **ประการที่สอง** คือความร่อยหรอ และลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปัญหาการลดลงของปริมาณสัตว์น้ำ นกน้ำ ป่าไม้ เป็นต้น¹ นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างฟุ่มเฟือย โดยปราศจากแผนการจัดการและฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ ทั้งยังขาดการคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต เป็นผลให้ทรัพยากรต่างๆ เหล่านั้นเสื่อมโทรมลง เปลี่ยนจากปัจจัยเกื้อหนุนไปเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนา จนบางครั้งปัญหาปัญหาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ทวีความสำคัญมากขึ้นจนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง²

ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย และชุมชนใกล้เคียงทั้งด้านการประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่และด้านสังคม ความรุนแรงจากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนของชุมชนทะเลน้อย ได้ขยายวงกว้างและมีความรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจากผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงก่อเกิดการรวมตัวของประชาชนในชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่เป็นกลุ่มที่ได้รับความเดือดร้อนจากผลกระทบจากการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย

¹บริษัทซีเอ็มเอส เอ็นจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด,โครงการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับความสำคัญของการลงทุนเพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดพัทลุง, สำนักงานจังหวัดพัทลุง จังหวัดพัทลุง, 2540

²พรัตน์ บำรุงรักษ์, ระบบนิเวศพิเศษ, ในรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาชุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเล่มที่ 4 ทรัพยากรป่า-ประมง-การใช้ที่ดิน-พลังงาน: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2548

เช่นเดียวกัน ซึ่งในปัจจุบันบทบาทของกลุ่มชาวบ้าน องค์กรชุมชนเหล่านั้น ได้มีการพัฒนาการด้านความคิด รูปแบบแนวทางในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมุ่งแสวงหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อยให้มีความเหมาะสม ดังนั้นการศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง จึงเป็นกรณีที่น่าจะศึกษาให้เห็นถึงพัฒนาการของกระบวนการจัดการ ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการนำรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไปก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ อันเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรธรรมชาติบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย ให้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

วัตถุประสงค์

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ในประเด็นต่อไปนี้

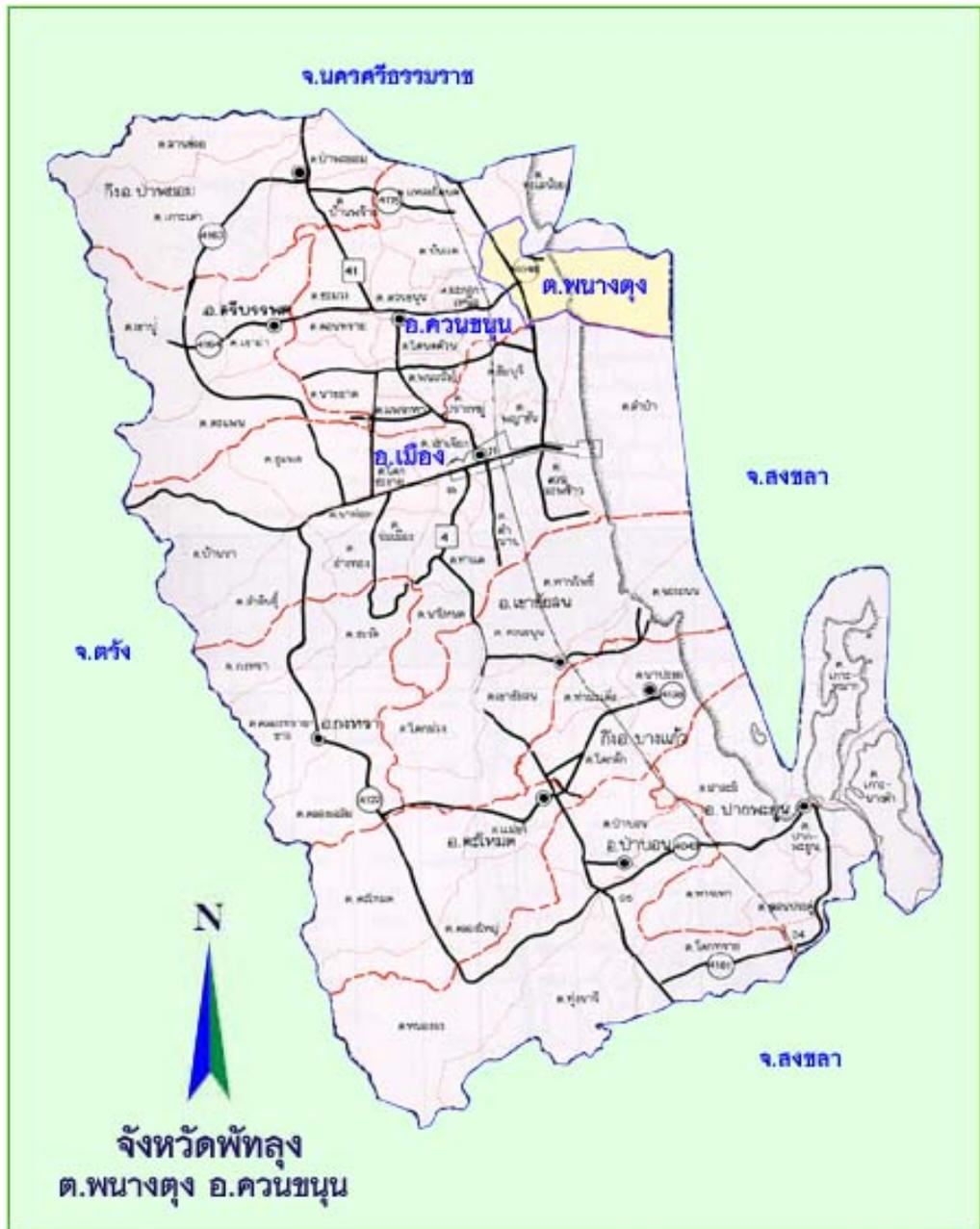
1. พัฒนาการของชุมชนและวิถีชีวิตชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2. รูปแบบ แบบแผน/โครงการ และกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน
3. ส่งเสริม สนับสนุน สร้างจิตสำนึก และพัฒนาให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สร้างโอกาสให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน และระหว่างชุมชนอื่น ๆ

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษารจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา มีประเด็นต่างๆ ดังนี้ คือ

2.1 ศึกษาพัฒนาการของชุมชนและวิถีชีวิตชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ

2.2 ศึกษาการริเริ่มเคลื่อนไหวของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบ แบบแผน/โครงการ และกิจกรรมในการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นการสร้างองค์ความรู้และความตระหนักถึงคุณค่าด้านการจัดการของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2. เกิดการเรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งมีการส่งเสริม สนับสนุนกิจกรรมของชุมชนตามแนวคิดและแผนงาน / โครงการ ของชุมชนที่มีอยู่เดิม

3. ชุมชนได้ใช้ความรู้ ความเข้าใจที่มีอยู่เดิมร่วมกับนักวิจัย นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ในการร่วมกันวิเคราะห์แนวทางในการจัดการร่วมกันเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาต่อไป

4. มีการจัดกิจกรรมที่ให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่กลุ่มเป้าหมายอื่นๆ โดยเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาแบบยั่งยืน

5. ผลการศึกษาสามารถใช้เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานพัฒนาที่ดิน สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด สำนักงานเทศบาล องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นต้น ใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาวางแผน กำหนดนโยบายในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และพื้นที่อื่นๆ ได้

6. สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการ และนำเอาผลการศึกษาไปปรับใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องในลักษณะที่มีความใกล้เคียงกันได้ต่อไป